

O'ZBEKISTONDA FOLKLOR VA POSTFOLKLORNING KUNDALIK MADANIY MAKONDAGI O'ZARO INTEGRATSIYASI VA FUNKSIONAL ALMASHINUV MEXANIZMLARI

Asqarova Adolatxon Mamatxonovna

*Farg'ona davlat universiteti Tarix fakulteti Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrası
kata o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada folklor va postfolklarning kundalik hayotdagi almashinuv maqomlari jarayonlari borasida so'z boradi.

Kalit so'zlar: postfolklor, folklor, kundalik hayot, etnografiya, ijtimoiy-falsafiy nazariyalari, xalq og'zaki ijodi, quyi madaniyat

KIRISH

Xalq og'zaki ijodiga oid ilmiy-tadqiqot adabiyotlarida uning kundalik hayot bilan bog'liqligi an'anaviy ravishda madaniyatning quyi tizimi sifatida tushunilishi muntazam qayd etilib kelgan. Bunday tadqiqotlarda folklor madaniyatning boshqa sohalaridan ajralib turuvchi bebaho billuriday ko'rinadi.

Shuni tan olish kerakki, "kundalik hayot" nazariy printsip sifatida tadqiqotchilar tomonidan kamdan-kam qo'llaniladi. Bu borada madaniyatshunoslikning bir qator uslubiy muammolarini hal etish dolzarb ahamiyatga ega. Bu borada uning doirasida kundalik hayot nazariyalarining toifali manbasi folklorning ilmiy usullari va vazifalariga tegishli shunday tahlil mexanizmini ishlab chiqish zarur[1,194].

Ushbu muammoni hal qilishning qiyinligi shundaki kundalik hayotga oid ko'plab asarlar yoki voqeyliklar dunyosining o'ziga xos tavsiflari "Kundalik hayot madaniyati" yoki nazariy tadqiqotlar orqali taqdim etiladi, ular asosan sotsiologiya hamda ijtimoiy falsafani tashkil etuvchi folklor, postfolklor, havaskorlik tomoshalari va kundalik hayotni ijodiy o'zgartirishning boshqa shakllari ushbu tadqiqotlar doirasidan tashqarida qolmoqda.

So'nggi yillarda nazariya va amaliyotni bog'lash nuqtai nazaridan eng muvaffaqiyatli natijalar etnometodologiya bilan bog'liq. Ammo etnografiya usullarini takomillashtiradigan etnometodologiya - bizni qiziqtirgan mavzuni bevosita o'rganadigan fan, folklorning tabiatini aks ettirmasdan, allaqachon tayyor shaklda o'ziga xos folklor shakllarini oladi. "Yilnomalar maktabi" metodologiyasi izdoshlarining asarlarida ma'naviy va moddiy madaniyat osoratlari o'rtasidagi bog'lanish har doim ham kuzatilmaydi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Shuningdek, folklor va postfolklorni birinchi navbatda o'z mantig'ida, an'anaviy shakllar evolyutsiyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqadigan folklorda mavjud bo'lgan qator bo'shliqlarni to'ldirish zarur. Folklorshunoslik fanining predmeti folklorning ijtimoiy-madaniy voqelik va inson hayotining tizimli xususiyatlari bilan deterministik

aloqalarini tahlil qilishni o'z ichiga olmaydi. Tadqiqotimizning umumiy konsepsiyasini ishlab chiqishda kundalik hayotning ijtimoiy-falsafiy nazariyalari (E.Gusserl, A.Shutz, P.Berger, T.Lakmann, B.Valdenfels, B.Markov, R.Gratoff) uslubiy ko'rsatma bo'ldi: ularning barchasi madaniyatning asosiy shakllarini vujudga keltiradigan ijtimoiy hayot sohasini nazarda tutadi. Biz o'z ishimizda P.Burdiening ijtimoiy soha nazariyasiga, shuningdek, F.Brodelning turli jamiyatlarda tabiati va sifati o'zgaruvchan ijtimoiy va tarixiy vaqtning ko'pligi haqidagi konsepsiyasiga tayanamiz. Ijtimoiy bilimlarni tahlil qilish sohasidagi muhim manba R. Bart, A. F. Losev, K. Mangeym, K. Marks, M. Mamardashvili asarlaridir.

Asar madaniyatning umumiy muammolariga oid keng ko'lamli adabiyotlarga asoslangan, chunki bizning mavzuimizga bag'ishlangan maxsus bibliografiya mavjud emas[2,19].

Ijtimoiy-falsafiy bilimlar metodologiyasining jalb etilishi folklorning madaniyatning geteronom ijtimoiy makonidagi o'rnini aniqlash, folklorning ma'naviy-amaliy hodisa sifatida ijtimoiylik tuzilmalari bilan bog'lanishini tushuntirish imkonini berdi. fenomenologik yondashuvdan foydalanib, kundalik hayot va folklor o'rtasida chegara chizig'i o'tkazildi, folklorning alohida voqelik sifatidagi ontologik xususiyatlari tushuntirildi va tizimlashtirildi. Strukturaviy-funksional tahlil usuli madaniyat makonida folklor faoliyatining o'ziga xos tomonlarini aniqlash imkonini berdi.

Qiyosiy tahliliy usul folklor va kundalik hayotning tarixiy o'zgarishlarini aniqlash imkoniyatini yaratdi. Tadqiqotning nazariy konsepsiyalari folklor va postfolklorni madaniy antropologik usullardan foydalangan holda o'rganuvchi mualliflarning katta doirasiga asoslanadi. Folklorshunoslar, xalq hunarmandchiligi, badiiy hunarmandchilik, shahar folklori, ibtidoiy, havaskor, havaskor san'at sohasi mutaxassislari tomonidan to'plangan va tizimlashtirilgan materiallar tadqiqotning manba o'rganish bazasi bo'ldi.

Xalq og'zaki ijodi hodisasi maxsus madaniy amaliyot sifatida birinchi marta madaniyatshunoslikda nazariy tahlil predmetiga aylandi.

- Birinchi marta kundalik hayot va uni tashkil etuvchi madaniy amaliyotlar inson ijodiy faoliyatining manbalari sifatida tahlil qilina boshlandi. Har qanday tarixiy davrning folklor amaliyotini aniqlashda foydalanish mumkin bo'lgan folklorning nazariy modelini qurish yangilikdir. Kundalik hayotning madaniy-tarixiy o'zgarishi qonuniyatlari ochib beriladi va shu asosda folklorning tarixiy turlari va uslublari aniqlanadi.

"Folklor va postfolklori ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida tahlil qilishning nazariy va uslubiy jihatlari" gumanitar fanlarda folklori aniqlash muammosi uning sotsial-madaniy determinantlari nuqtai nazaridan ko'rib chiqilib, ushbu kontseptsiyaga aniqlik kiritish uchun folklor amaliyotini tahlil qilishda kundalik hayot parametrni joriy etish taklif etiladi. Postfolklorning muhim xususiyati shundaki, u an'anaviy folklor bilan uzviylik natijasida emas, balki muayyan ijtimoiy-madaniy jarayonlarga javob sifatida vujudga keladi.

Shunga qaramay, xuddi shunday tamoyillar matnlarni tashkil etishda va ularning ishlashida mavjud.

Xalq og'zaki ijodining umumiy nazariyasiga postfolklarning kiritilishi munosabati bilan yuzaga kelgan yana bir muammo madaniyat asosi hodisalarini izohlash bilan bog'liq. Ma'rifatparvarlik davrida madaniyatning ijtimoiy quyi tabaqalar ijodi mahsuli sifatidagi asosli shakllari haqidagi g'oyalar hozirda jiddiy o'zgarishlarga uchramoqda[3,222].

Tarixiy materiallar aristokratik muhitda ham, boshqa tabaqalarda ham vakillarining bo'sh vaqti bilan bog'liq bo'lgan o'zlarining asosli an'analar rivojlanganligidan dalolat beradi. Havaskor va bilimdon kasbiy faoliyatning kombinatsiyasi "folklor" va "tasviriy san'at" atamalariga kirmaydi. Folklorni ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida tushunishning navbatdagi bosqichi uni "xalq", "an'anaviy", "professional-noprofessional", "jamoaviy-mualliflik", "eski uslub" tushunchalari bilan bog'liq holda ko'rib chiqish bo'ldi: "folklor" atamasining nomuvofiqligini, ba'zan esa tarafkashligini ochib berdi.

TADQIQOT NATIJALARI

Xalq og'zaki ijodining umumiy nazariyasini qurish ham uning hodisalarining tipologik xilma-xilligi bilan bog'liq. Ayrim tadqiqotchilar (M.Luri) madaniyat tarixida turli folklor paradigmlarining mavjudligi va ayniqsa, ularning hozirgi zamonda rang-barangligini qayd etadilar.

Masalan, K.Chistov faqat «ikkilamchi» shaklning 4 turini (kvaziga o'xshash, qayta tug'ilgan, milliy, stiliz qilingan folklorizm) ni aniqlaydi. M. Lurie, K. Bohemskaya bolalar yozuvi, havaskorlik san'ati, chetlanganlar, autsayderlar, grafomanlar ijodining tipologik munosabatini folklorning asosiy xususiyatlari bilan ochib beradi. Ommaviy madaniyatning murakkablashuvi va uning jamiyatga ta'sirining kuchayishi bilan tipologik heterojenlik o'sib bormoqda va tegishli atamalar soni ortib bormoqda.

Shunday qilib, bizning tadqiqot e'tiborimiz qandaydir tarzda folklor xususiyatiga ega bo'lgan, lekin ayni paytda "sof" folklor bo'lmagan hodisalarga qaratilgan. "Xalq madaniyati", "uchinchi madaniyat", "ibtidoiy" va boshqa ko'plab tushunchalar butun folklor fenomenologiyasiga nisbatan yuqori darajadagi umumlashtirishga da'vo qila olmaydi. Madaniy voqelikning o'zida folklor va "yuqori madaniyat", asl va "ikkinchi darajali" folklor, an'anaviy xalq madaniyati va havaskorlik san'ati o'rtasidagi chegaralar xiralashgan.

Folklor an'analarining tashuvchisi g'oyasi ham o'zgardi. Zamonaviy tadqiqotchilar bugungi kunda urbanizatsiyalashgan muhit o'z xususiyatlari va faoliyatida folklor bilan bog'liq bo'lgan "Quyi" madaniyatining yangi shakllarini yaratishning kuchli manbai ekanligini isbotlaydilar. Tahlil jarayonida ma'lum bo'ldiki, bunday shakllar har bir davr tomonidan yangidan vujudga keladi, shuning uchun ularning paydo bo'lishi va mavjudligi uchun umumiy asos topish muammosi paydo bo'ladi.

Bu vaziyatdan chiqishning eng samarali yo'li folklorni yaratuvchi ijtimoiy-madaniy sohani ta'riflash bo'lib ko'rinadi, biz uni ba'zi tadqiqotchilarga ergashib shartli ravishda Quyi deb atashadi. Ushbu kontseptsiya dastlabki tartibda folklor fenomenologiyasining ijtimoiy-madaniy makondagi o'rni bilan bog'liq xususiyatlarini umumlashtirishga imkon beradi.

MUHOKAMA

"Quyi" madaniyat tushunchasining mazmuni barcha folklor hodisalarini tushunish uchun eng muhim ikkita xususiyatni o'z ichiga oladi: amaliyotda bevosita ishtirok etish va "yuqori" (ma'naviy) madaniyatga qarama-qarshi bo'lgan vazifalarga e'tibor berish.

Folklor bunday tushunchalarda ijtimoiy-madaniy rolni bajaradi faoliyat, shu jumladan mavzu, jarayon va mahsulot sifatida bu komponentlarning birligi, "amaliyot" tushunchasi eng adekvat ko'rinadi.

Biz madaniyatni kundalik tajribada qurilgan ramziy ijtimoiy voqelik sifatida tushunishdan kelib chiqamiz (P. Berger, T. Lukman). Shunday qilib, tadqiqot vektori P. Berger va T. Lakmanlar kundalik (nazariydan oldingi) hayot haqiqati, A. Shuts konkret tarixiy va ijtimoiy-madaniy hayot dunyosi (Lebensvelt) deb atagan ko'rinishga yaqinlashadi. Bizning ishimizda kundalik hayot madaniyatning boshlang'ich darajasini, ijtimoiy munosabatlar va munosabatlarda mustahkamlangan dunyo tartibining yagona shaklini nazarda tutadi. Mustaqilligi, tuzilmasining yo'qligi, beqarorligi tufayli kundalik hayot ideal dizaynga muhtoj (G. Simmel, J. Ortega y Gasset, G. Markse, T. Adorno, N. Berdyaev va boshqalar). Ushbu taxminlarga asoslanib, o'z xususiyatlariga ko'ra folklor bilan bog'liq bo'lgan faoliyatni kundalik hayot kontekstida muayyan jamiyat va shaxs madaniyatini tashkil etuvchi elementlardan biri sifatida ko'rsatish mumkin.

Dastlabki xulosani umumlashtirib, shuni aytishimiz mumkinki, rasmiy institutlarning me'yorlari va ma'nolari va ularga ommaviy yoki guruh moslashuvidan shakllangan folklor turli sohalar va mavjudot darajalari - nopok va muqaddas, ideal o'rtasida vositachi funktsiyalarini bajaradi.

XULOSA

Gnoseologik nuqtai nazardan, bu dalil folklorni muammolar, qiziqishlar ta'sirida tizimlashtirilgan kundalik shaxsning o'ziga xos "nazariyasi" (P. Berger, T. Lukman, L. Gudkov, B. Markov, L. Ionin) sifatida tavsiflaydi. va kundalik hayot amaliyotidan kelib chiqadigan loyihalar (V. Kemerov), ham muntazam, ham insonni cheksiz tanlovdan ozod qiladigan, ham oldindan aytib bo'lmaydigan, ijodkorlik uchun imkoniyat beradi.

Bu izomorfizm folklorning nazariy modelini yaratishga asos bo'ldi. Shu nuqtai nazardan, ushbu voqelikka tegishli element sifatida kundalik hayot va folklor o'rtasidagi chegaralarni belgilashning uslubiy muammosi ochib beriladi. Fenomenologik nuqtai nazardan, real va xayoliy dunyo o'rtasidagi bog'liqlik muammosi ongning ob'ektiv dunyo bilan aloqasi shakllanishi va faoliyatning tipik (formula) usullarida mustahkamlanishi mumkinligi bilan hal qilinadi. Shu bilan birga, ijtimoiy munosabatlar tuzilmalari maxsus bo'lmagan madaniy amaliyotlarda formulali

tuzilishga ega bo'lgan folklor matnlari sifatida takrorlanadi. Folklor formulalari tayyor "tajribalar sxemalari" dir.

Formula/sxema muntazam harakatni "harakatga", utilitarni noutilitarga aylantiruvchi, "tezkorlik" va "ma'no olami"ni chegaralovchi "kalit"ga aylanadi. U ritm, temp, intonatsiya, kayfiyat, tonallik, til shakllari, matnlarning syujet konturlari va boshqalarda ifodalanishi mumkin.

Bunday formulalar ramziy ma'noga ega bo'lib, ixtisoslashgan bo'lmagan madaniy amaliyotlar va "Quyi" madaniyatining paydo bo'lishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ular kundalik hayot va xalq og'zaki ijodini "bog'laydi", amaliy va ma'naviy mazmun birligini tashkil qiladi.

Xalq og'zaki ijodi yordamida o'zgarish jarayoni sodir bo'ladi ob'ektiv (real, moddiy, utilitar) dunyoni ramziy dunyoga aylantiradi va aksincha, chunki bu "madaniy ramzlarning inson hayotini o'zgartirish qobiliyatini sinovdan o'tkazadigan kundalik hayot" (Rumyantsev O.). Boshqacha qilib aytganda, folklor bir vaqtning o'zida kundalik hayotga uning elementi sifatida kiradi, uni takrorlaydi, lekin ayni paytda o'z voqeligini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Ядрышникова Л. Г. Культурные практики повседневности: к вопросу о методологических принципах изучения [текст] / Л. Г. Ядрышникова // известия уральского гос. Ун-та. Сер. 2. Гуманитарные науки. Вып. 14. № 53. – Екатеринбург : изд-во ургу, 2007. – с. 194-202. (0,5 п.л.).

2. Ядрышникова Л.Г. Фольклор и постфольклор в культурных практиках повседневности, екатеринбург 2008 г, 19 стр

3. Ядрышникова Л. Г. «Низовая» культура: к вопросу о понятии [текст] / Л. Г. Ядрышникова // сумма философии : сб. – вып. 5. – екатеринбург : изд-во ургу, 2006. – с. 222-224. (0,2 п.л.).

4.

https://vuzdoc.org/31292/kultura/tema_istoricheskie_tipy_povsednevnoy_kultury_povsednevnost_yazycheskoy_rusi